

STANISŁAW SAGAN, VIKTORIYA SERZHANOVA, DOMINIKA WAPIŃSKA

Charakterystyka aktów ustrojowych autonomii nordyckich

Characteristics of the acts on government and politics of the Nordic autonomies

Celem niniejszego opracowania jest dokonanie charakterystyki aktów ustrojowych trzech autonomii nordyckich – funkcjonującego w obrębie Finlandii archipelagu Wysp Alandzkich oraz związanych z Danią Wysp Owczych i Grenlandii. Stanowią one istotny składnik dorobku ustrojowego krajów należących do kultury nordyckiej, a w przyszłości mogą się stać podstawą, na której opierać się będą ich ustawy zasadnicze. Autonomie nordyckie, ewoluujące drogą pokojową do pełnej niezależności, w różny sposób i z odmiennych przyczyn dążyły w historii do uzyskania statusu autonomicznego, także i obecnie w różnym stopniu zmierzają do uzyskania niepodległości.

Autonomie nordyckie określane są w ich aktach ustrojowych terminem „samorząd” – *självstyrelse* (w języku szwedzkim) oraz *sélvstyre* (w języku duńskim), chociaż sam termin „autonomia” znany jest językom nordyckim. Czasami obu tych terminów używa się zamiennie. Jednakże, co należy podkreślić, w tekstach oryginalnych oraz ich angielskich tłumaczeniach rzadko pojawia się określenie „autonomia”. W niektórych przypadkach można to tłumaczyć faktem, iż po I wojnie światowej termin „autonomia” nie był używany do określenia pojęcia szerokiego samorządu terytorialnego. W przypadku Wysp Alandzkich w wersji oryginalnej ustawodawca użył wyrażenia *Självstyrelse för Åland*, co można przetłumaczyć jako „samorząd Wysp Alandzkich”. Niemniej tłumaczenie angielskie statutu Wysp Alandzkich używa już terminu *autonomy* i, odpowiednio, tłumaczenie aktu na język polski – słowa „autonomia”.

Podobnie ustawy przyznające suwerenność wewnętrzną Wyspom Owczym i Grenlandii zostały oficjalnie przełożone na język angielski jako *Act for a Home Rule*, co należałoby przetłumaczyć na język polski jako ustawa o zarządzie krajo-

wym (bądź o samorządzie). Dopiero ustawa dotycząca zmiany statusu Grenlandii z 2009 r. używa w tytule słowa „autonomia”.

AKTY USTROJOWE I STATUS AUTONOMICZNY ARCHIPELAGU WYSP ALANDZKICH

Najstarszą autonomią na obszarze krajów nordyckich są Wyspy Alandzkie. Status prawny archipelagu regulowany jest zarówno aktami prawa międzynarodowego, jak i krajowego. Wśród aktów prawa międzynarodowego ważkie znaczenie ma decyzja Ligi Narodów z 1921 r. z dołączoną do niej umową zawartą pomiędzy rządami Szwecji i Finlandii, regulującą status ludności zamieszkującej archipelag. Rezolucja ta znalazła swe potwierdzenie w umowie pokojowej z 1940 r. pomiędzy Finlandią a ZSRR. Specjalny status Wysp został także zaakceptowany przez Unię Europejską w traktacie akcesyjnym Finlandii, który zawiera m.in. Protokół Alandzki.

Autonomia Wysp Alandzkich, co trzeba podkreślić, posiada gwarancje prawne w konstytucji fińskiej.¹ To istotnie różni je od regulacji duńskich, które nie są oparte na ustawie zasadniczej. Warto zauważyć, że jest to już trzecia w historii Finlandii ustawa o autonomii archipelagu. Pierwsza została uchwalona przez *Eduskunte* w 1920 r. (weszła w życie dwa lata później), druga została przyjęta w 1951 r., natomiast obecnie obowiązująca ustawa o samorządzie Wysp Alandzkich została uchwalona 16 sierpnia 1991 r. (weszła w życie 1 stycznia 1993 r., po około dwudziestu latach dyskusji). Jednakże istotne znaczenie dla regulacji zakresu autonomii mają postanowienia zawarte w najnowszej ustawie zasadniczej Finlandii z 11 czerwca 1999 r. (weszła w życie 1 marca 2000 r.). Kwestie autonomii archipelagu reguluje w trzech artykułach: 75, 120 oraz 58 pkt 4.²

Art. 75 i 120 stanowią, iż zakres autonomii określać będą dwie ustawy *Eduksunty*: ustawa o samorządzie (autonomii) Wysp Alandzkich oraz ustawa o prawie własności nieruchomości na Wyspach Alandzkich.

Ponadto w art. 58 pkt. 4 zawarte są uprawnienia Prezydenta do podejmowania decyzji w sprawach wskazanych w ustawie o autonomii Wysp Alandzkich, lecz niedotyczących jej finansów.

¹ Fundamentalną pracą dotyczącą autonomii Wysp Alandzkich pozostaje monografia: M. Suksi *Ålands konstitution: en sammanställning av material och tolkningar i anslutning till självstyrelselag för Åland*, Åbo 2005. Wydana w języku szwedzkim, drobiazgowo analizuje różne aspekty autonomii archipelagu. Warto zwrócić uwagę, że autor używa w tytule terminu *konstitution* – rzadko używanego w terminologii ustrojowej w krajach nordyckich. Jest ekwiwalentem słowa „konstytucja”, jednakże w języku szwedzkim używa się powszechnie terminu *författning*. Warto także sięgnąć do opracowania zbiorowego *The Second Ålands Islands Question. Autonomy or Independence?*, red. H. Jansson, J. Salminen, Mariehamn 2002, *passim*.

² *Konstytucja Finlandii*, wstęp i tłum. S. Sagan, V. Serzhanova, Rzeszów 2003, s. 70, 76 i 92.

Ustawa o samorządzie Wysp Alandzkich posiada szczególną gwarancję stabilności tej ustawy, mianowicie tryb jej zmiany wymaga (art. 69), aby były to zgodne decyzje parlamentu archipelagu *Lagtingu* i *Eduskunty*. Przy tym lokalny parlament podejmuje w tej mierze uchwałę większością 2/3 głosów, natomiast w *Eduskuncie* stosuje się procedurę przewidzianą do zmiany ustawy zasadniczej.

Ustawa o samorządzie Wysp Alandzkich obecnie zawiera 85 artykułów, podzielonych na 12 rozdziałów³:

Rozdział 1. Postanowienia ogólne.

Rozdział 2. Prawo domicylu na Wyspach Alandzkich.

Rozdział 3. Parlament Wysp Alandzkich i Rząd Wysp Alandzkich.

Rozdział 4. Kompetencje Wysp Alandzkich.

Rozdział 5. Kompetencje państwa.

Rozdział 6. Prawa dotyczące języka.

Rozdział 7. Finanse Wysp Alandzkich.

Rozdział 8. Gubernator i delegacje Wysp Alandzkich.

Rozdział 9. Umowy międzynarodowe.

Rozdział 9a. Sprawy Unii Europejskiej.

Rozdział 10. Postanowienia różne.

Rozdział 11 Wejście w życie i przepisy przejściowe.

Istotne znaczenie dla ustalenia zakresu autonomii posiada regulacja zawarta w art. 18 ustawy, która delimituje kompetencje pomiędzy Finlandią i autonomią.

Obecnie władze Wysp Alandzkich są kompetentne w sprawach:

- organizacji, trybu działania i wyboru członków parlamentu i rządu Wysp Alandzkich oraz urzędów i służb im podległych;
- urzędników Wysp Alandzkich, porozumień zbiorowych, pensji pracowników, odpowiedzialności dyscyplinarnej urzędników Wysp Alandzkich;
- emerytur pracowników Wysp Alandzkich, pochodzących z wyboru pracowników administracji oraz nauczycieli (dyplomowanych, mianowanych i kontraktowych), zatrudnionych w szkołach podstawowych i gimnazjach na Wyspach Alandzkich;
- flagi i godła Wysp Alandzkich oraz trybu ich stosowania, używania flagi na statkach należących do Wysp oraz na statkach handlowych, wycieczkowych, rybackich i innych, których port macierzysty znajduje się na Wyspach Alandzkich, z zachowaniem prawa urzędów i służb państwowych oraz osób prywatnych do posługiwania się flagą państwową;

³ Ustala to Grzegorz Bonusiak (*Statut Wysp Alandzkich*, wstęp i tłum. G. Bonusiak, Rzeszów 2009, s. 37), który pisze, że według numeracji statut składa się z 79 artykułów podzielonych na jedenaście rozdziałów. Jednak w toku kolejnych nowelizacji wprowadzono art. 60a dotyczący informacji niejawnych, a także rozdział Sprawy Unii Europejskiej, który otrzymał numer 9a, a zawarte w nim regulacje podzielone zostały na pięć artykułów oznaczonych 59a–59e. Dodano również art. 60b i uchylono art. 76. Dało to w efekcie 85 artykułów, zawartych w 12 rozdziałach.

- granic gmin, wyborów do samorządów, wyboru urzędników i administracji samorządowej, porozumień zbiorowych w sprawach pensji urzędników samorządowych, odpowiedzialności dyscyplinarnej urzędników samorządowych;
- podatków dodatkowych i tymczasowych w zakresie podatku dochodowego, podatku VAT i akcyzy, trybu ściągania podatków i opłat, podatków gminnych;
- porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz straży pożarnej i ratownictwa;
- planowania przestrzennego, budownictwa, budynków mieszkaniowych;
- przekazywania nieruchomości na działalność publiczną za pełnym odszkodowaniem;
- zasad dzierżawy i najmu, dzierżawy ziemi;
- ochrony środowiska naturalnego, rekreacji, prawa wodnego;
- reliktywów prehistorii, ochrony budynków i przedmiotów o znaczeniu historycznym i kulturalnym;
- ochrony zdrowia i opieki medycznej;
- opieki społecznej, licencji na sprzedaż alkoholu;
- edukacji, praktyk zawodowych, kultury, sportu, pracy młodzieży, archiwów, bibliotek i muzeów;
- gospodarki rolnej i leśnej, regulowania produkcji rolnej – akty regulujące produkcję rolną są konsultowane z odpowiednimi urzędnikami państwowymi przed ich wydaniem;
- myślistwa i rybołówstwa, rejestrów statków rybackich, prawa połowu;
- ochrony zwierząt i służb weterynaryjnych;
- utrzymania poziomu produkcji gospodarstw rolnych, leśnych i rybnych, przekazywania niewykorzystanych lub nie w pełni wykorzystanych gospodarstw rolnych i rybnych w użytkowanie innej osobie na czas określony za pełnym odszkodowaniem;
- prawa do poszukiwania, zgłaszania roszczeń i użytkowania minerałów;
- poczty, radia i telewizji kablowej na Wyspach Alandzkich;
- dróg, kanałów, ruchu ulicznego i kolejowego, żeglugi lokalnej;
- działalności gospodarczej, zachowania uprawnień przez parlament Wysp Alandzkich wspierania działalności gospodarczej, w tym promocji i zatrudnienia;
- statystyki Wysp Alandzkich;
- tworzenia katalogu przestępstw i kar za nie w zakresie spraw leżących w kompetencjach ustawodawczych władz Wysp Alandzkich;
- nakładania kary grzywny i jej egzekucji, używania innych środków przymusu w zakresie spraw leżących w kompetencjach władz Wysp Alandzkich.

Nie jest to katalog zamknięty, bowiem art. 29 ustawy przewiduje możliwość delegowania dalszych uprawnień, za zgodą *Lagtingu*, takich jak: zarządzanie

spisów ludności, rejestrów statków, stowarzyszeń i rejestrów handlowych oraz niektóre zagadnienia związane z obrotem alkoholem, systemem bankowym, umowami o pracę i emeryturami pracowników samorządowych.

Sąd Administracyjny Wysp Alandzkich tworzony jest stosowną ustawą. Na podstawie art. 25 statutu Wysp Alandzkich sąd ten jest właściwy w zakresie spraw administracyjnych pozostających w kompetencjach władz Wysp Alandzkich.

W kompetencjach metropolii znajdują się nadal:

- rejestry ludności;
- rejestry handlowe, rejestr zrzeszeń, rejestr statków;
- emerytury pracowników samorządów i wybieralnych urzędników samorządowych, emerytury innych osób;
- system bankowy i kredyty.

Analiza kompetencji władz w Helsinkach prowadzi do wniosku, że kluczowe sprawy pozostają nadal w ich gestii. Należą do nich:

- sprawy zagraniczne;
- obrona;
- rewizja i zmiana ustawy zasadniczej;
- sprawy bezpieczeństwa wewnętrznego;
- nadzór nad ustawodawstwem autonomii.

Ustawa o autonomii Wysp Alandzkich zawiera także regulacje dotyczące ustroju archipelagu. Organem władzy ustawodawczej jest parlament Wysp Alandzkich – *Ålands Lagting*, który liczy obecnie 30 członków, wybieranych na cztery kadencje. Znajdują się tu także regulacje dotyczące czynnego i biernego prawa wyborczego, trybu wyborów do parlamentu, jego sposobu procedowania, organizacji wewnętrznej, promulgacji, uchylania oraz stwierdzania konstytucyjności aktów prawnych uchwalonych przez *Lagting*.

Władzę wykonawczą sprawuje, liczący od pięciu do siedmiu członków, rząd Wysp Alandzkich – *Landskapsregering*, powoływany przez *Lagting*. Ustawa reguluje szczegółową procedurę kreowania i powoływania rządu⁴, procedurę wnoszenia skarg co do legalności jego decyzji do Najwyższego Sądu Administracyjnego, skarg na jego decyzje w sprawach rent i emerytur do Sądu Ubezpieczeniowego oraz skarg na decyzje organów podległych rządowi do Sądu Administracyjnego Wysp Alandzkich, a także skarg na decyzje władz samorządowych.

Ponadto ustawa zawiera regulacje dotyczące ustroju terytorialnego Wysp Alandzkich. Podzielone one są na trzy podregiony (*ekonomisk region*), w skład których wchodzi 16 gmin (*komun*).

Przedstawicielem władz finlandzkich na archipelagu jest gubernator – *Landshövding*. Powołuje go Prezydent Republiki po akceptacji przewodniczącego

⁴ Szerzej o tym por. O. Petersson, *The Government and Politics of the Nordic Countries*, Stockholm 1994, s. 111; G. Bonusiak, *Wstęp [w:] Statut Wysp Alandzkich...*, s. 39.

Lagtingu. Ustawa określa także szczegółową procedurę powoływania i odwoływania gubernatora oraz determinuje jego pozycję jako przedstawiciela rządu w autonomii, który w imieniu Prezydenta otwiera i zamyka sesje parlamentu, a także kieruje pracami administracji państwowej na archipelagu.

Organem wspólnym państwa i autonomii jest Delegacja Wysp Alandzkich – *Ålandsdelegation*. Dwoch jej członków powołuje *Lagting*, a dwóch rząd Finlandii, a jej pracom przewodniczy gubernator lub inna osoba powołana przez Prezydenta za zgodą przewodniczącego parlamentu. Do jej kompetencji należy wydawanie opinii na wniosek parlamentu, rządu i sądów, opiniowanie aktów prawnych przyjmowanych przez parlament regionalny, dbanie o przekazywanie środków z budżetu centralnego do budżetu autonomii, a także rozstrzyganie sporów kompetencyjnych.

AKTY USTROJOWE ORAZ STATUS SAMORZĄDÓW WYSP OWCZYCH I GRENLANDII

W odróżnieniu od Wysp Alandzkich autonomie duńskie – Wyspy Owcze i Grenlandia – nie posiadają (i nie posiadały w historii) podstaw prawnych, zawartych w ustawie zasadniczej. Rodzi to wiele komplikacji prawnych, trudno bowiem prawnie zdefiniować zakres samorządu w ramach unitarnego państwa duńskiego. Jedynym lakonicznym postanowieniem duńskiej ustawy zasadniczej, odnoszącej się do samorządu (ale czy autonomii?), pozostaje § 82, który stanowi, że „prawo wspólnot samorządowych do samodzielnego kierowania swymi prawami, pod nadzorem Państwa, określi ustawa”.⁵

Obecnie można odnotować dwa stanowiska odnoszące się do statusu autonomii duńskich. Pierwszy pogląd zasadza się na tym, że przy braku podstaw konstytucyjnych autonomie są tworzone jednostronnym aktem parlamentu duńskiego, który może w każdej chwili je cofnąć. Drugi zaś idzie znacznie dalej, uważając, że autonomie duńskie przypominają relacje, jakie daje się odnotować w państwach o strukturze federalnej. Opowiada się za nim m.in. N. Loukacheva, która pisze, że „Grenlandczycy stali się samorządnym narodem pośród *de facto* rządu federalnego”.⁶ Wydaje się, że istniejący stan prawny współczesnych autonomii duńskich opiera się na tym, że z konstytucyjnego punktu widzenia władza ustawodawcza i wykonawcza nadal przysługuje wyłącznie *Folketingowi* i rządowi duńskiemu, których kompetencje zostały chwilowo powierzone władzom autonomii, podlegają one jednakże możliwości jednostronnego odwołania w każdym momencie.

⁵ *Konstytucja Danii*, tłum. i wstęp M. Grzybowski, Warszawa 2002, s. 60.

⁶ N. Loukacheva, *The Arctic Promise: Legal and Political Autonomy of Greenland and Nunavut*, Toronto–Buffalo–London 2007, s. 44; w literaturze polskiej: T. Wiecech, *Ustroje federalne Stanów Zjednoczonych, Kanady i Australii*, Kraków 2009, s. 18 i n.; a z opracowań starszych monografia: W. Suhecki, *Teoria federalizmu*, Warszawa 1968, s. 81 i n.

Przypomina to współczesny model autonomii Szkocji w Wielkiej Brytanii, oparty na zasadzie dewolucji uprawnień rządu centralnego na rzecz Szkocji, które mogą być w każdej chwili cofnięte.⁷

Istniejący stan rzeczy bez wątpienia jest jednym z czynników utrudniających funkcjonowanie i rozwój autonomii duńskich.

Akty ustrojowe Wysp Owczych

Samorząd Wysp Owczych powstał po II wojnie światowej w 1948 r. Warto wskazać, że obowiązująca wówczas w Danii Konstytucja z 1915 r. nie przewidywała *expressis verbis* możliwości udzielenia jakiegokolwiek części jednolitego państwa duńskiego statusu autonomicznego. Dokonano tu zatem praktycznej wykładni ówczesnej ustawy zasadniczej. Tym większe zdziwienie może budzić fakt, że obowiązująca duńska ustawa zasadnicza nie uwzględniła tej sytuacji i nie uregulowała autonomii archipelagu. Jego obecny kształt regulują następujące akty normatywne:

- ustawa o ustroju krajowym Wysp Owczych z 31 marca 1948 r.;
- ustawa *Løgtingu* nr 103 z 26 lipca 1994 r. o zarządzie krajowym Wysp Owczych;
- ustawa *Løgtingu* nr 79 z 12 maja 2005 r. o przyjęciu spraw i obszarów odpowiedzialności wydana przez władze Wysp Owczych.⁸

Pierwszym z aktów jest ustawa *Folketingu*, która nie została usystematyzowana w rozdziały. Składa się z 16 artykułów oraz dwóch wykazów stanowiących jego integralną część.

Zdefiniowano w niej, chociaż niekonsekwentnie, specyfikę odrębności archipelagu. Mieszkańcy Wysp Owczych nazwani są „autonomiczną społecznością w ramach państwa duńskiego”. Jednakże zdanie następne używa też pojęcia „naród farerski”. Ustawa ustanawia odrębny zarząd krajowy Wysp, parlament (*Løgting*) oraz rząd (*Landsstýri*). W dalszych postanowieniach rozgranicza podział kompetencji pomiędzy duńską metropolią a Wyspami Owczymi. Zostały one zamieszczone w załączonych do aktu wykresach A i B, i zawierają tzw. obszary odpowiedzialności, które należy rozumieć jako rozgraniczenia kompetencji. Przy tym ustala, że nie jest to katalog zamknięty. Znajduje się tu także upoważnienie parlamentu Wysp Owczych do wydawania ustaw w zakresie kompetencji samorządu z zastrzeżeniem, iż mogą one być ograniczone przez umowy międzynarodowe, których stroną będzie Dania. W dalszych postanowieniach ustawy

⁷ M. Kaczorowska, *Proces dewolucji w Wielkiej Brytanii – między regionalizacją a federalizmem. Przypadki: Szkocji, Walii, Anglii* [w:] *Dylematy państwowości*, red. K. Trzciniński, Warszawa, s. 51 i n.; S. Kubas, *Parlament Szkocji. Dewolucja – wyzwanie dla Zjednoczonego Królestwa*, Warszawa 2004, s. 11 i n.

⁸ Akty te przetłumaczyła i opatrzyła kompetentnym komentarzem K. Szwed, *Akty ustrojowe Wysp Owczych*, Rzeszów 2002, s. 50 i n.

znajdują się regulacje dotyczące rozstrzygnięcia sporów wynikających z rozdziału kompetencji, procedury tworzenia ustaw i innych aktów prawnych przez rząd duński, a także wprowadzenia traktatów i umów międzynarodowych odnoszących się do Wysp Owczych. Utworzono też pewne mechanizmy instytucjonalne, gwarantujące wpływ na podejmowane przez władze Danii decyzje dotyczące Wysp Owczych.

Ważnymi uregulowaniami w analizowanym akcie stały się też sprawy związane z prawnym uznaniem osób będących Farerczykami. Ustawa stanowi, że są nimi obywatele duńscy, stale zamieszkali na Wyspach Owczych i zostaje to odnotowane w ich paszportach. Uznaje się też za urzędowy język farerski i odrębną flagę.

Gwarantuje się ponadto, że archipelag posiada dwu reprezentantów w parlamencie duńskim. Zniesiono także urząd gubernatora, powołując w to miejsce Wysokiego Komisarza, który jest najwyższym przedstawicielem państwa duńskiego i kierownikiem administracji na Wyspach Owczych. Z tytułu zajmowanej funkcji zasiada on w lokalnym parlamencie, jednakże bez prawa głosu.

Wewnętrzny ustrój archipelagu uregulowany został przez ustawę *Løgtingu* nr 103 z 26 lipca 1994 r. W § 1 ustawa stanowi się, że „władza ustawodawcza jest podzielona pomiędzy parlament (*Løgting*) i premiera (*Løgmaður*). Rząd (*Landsstyri*) sprawuje władzę wykonawczą. Władza sądownicza jest wspólna z duńskim systemem sądowniczym”⁹.

Parlament farerski jest jednoizbowy, liczy nie więcej niż 33 deputowanych¹⁰, a jego kadencja trwa cztery lata. Wybór na stanowisko premiera czy członka rządu wiąże się z koniecznością rezygnacji na czas sprawowania obowiązków z mandatu parlamentarnego. *Løgmaður*, ministrowie i Wysoki Komisarz mogą brać udział w obradach parlamentu oraz zabierać głos, jednak bez prawa głosowania.

Przepisy ustawy szczegółowo regulują zadania, funkcje oraz organizację wewnętrzną parlamentu. Określają także tryb jego procedowania po otwarciu sesji parlamentu.

Løgting realizuje tradycyjne dla parlamentu funkcje: ustawodawczą, budżetowo-finansową, kreacyjną i kontrolną, choć w specyficznych niekiedy formach i konstrukcjach proceduralnych. Najważniejszą funkcją parlamentu pozostaje funkcja ustawodawcza. Prawo inicjatywy ustawodawczej przysługuje premierowi, ministrom i deputowanym. Ustawy podejmowane są zwykłą większością

⁹ *Ibidem*, s. 59.

¹⁰ Ustawa o zarządzie krajowym Wysp Owczych (art. 5) wskazuje na uregulowania szczegółowe, dotyczące głosowania, zawarte w ustawie o wyborach powszechnych, które określają również liczbę deputowanych. Może ona ulec zmianie, nie przekraczając jednak górnej granicy liczebnej, ustanowionej na poziomie 33 członków parlamentu. W 2007 r. w farerskiej ustawie o wyborach powszechnych z 1978 r. wprowadzono zmiany – wszystkie wyspy zostały połączone w jeden okręg wyborczy i zwiększono liczbę deputowanych z 32 do 33.

głosów. Akty uchwalone przez parlament Wysp Owczych i zatwierdzone przez premiera rządu Wysp Owczych uznaje się za *Løgtingslógir* – ustawy parlamentu. Premierowi przysługuje termin nie dłuższy niż 30 dni do zatwierdzenia ustawy.

Istotna pozostaje także funkcja kontrolna, w ramach której parlament sprawuje nadzór nad rządem. Ponadto parlament ratyfikuje niektóre umowy międzynarodowe, zatwierdza ostatecznie zaciągnięcie lub udzielenie pożyczek czy gwarancji obciążających parlament przez rząd lub organy administracji rządowej, uchwała budżet oraz zatwierdza sprawozdanie finansowe z jego wykonania, dodatkowo *Løgting* powołuje kontrolerów finansowych, którzy sprawdzają wydatki państwa.

Rząd Wysp Owczych (*Landsstýri*) jest organem władzy wykonawczej, do zadań którego należy prowadzenie polityki wewnętrznej i zewnętrznej państwa oraz kierowanie i nadzorowanie pracy administracji rządowej. Musi być obdarzony permanentnym zaufaniem parlamentu, co oznacza, że funkcjonuje pod jego stałą kontrolą. Przepisy ustawy szczegółowo normują procedurę tworzenia rządu, łącznie z trybem negocjacji prowadzonych w celu jego powołania. Premier (*Løgmaður*) ustala skład personalny rządu i liczbę ministrów oraz decyduje o zakresie ich kompetencji. Wyznacza także wicepremiera i osobę, która przejmie obowiązki premiera w razie jego nieobecności.

Władza sądownicza Wysp Owczych należy do duńskiego systemu sądowniczego, który jest strukturą trójstopniową.¹¹ Najwyższym organem sądownym jest Sąd Najwyższy (*Højesteret*). Sądy powszechne w Danii na szczeblu podstawowym stanowią sądy niższe (rejonowe – *underretter*) oraz sądy okręgowe. Na Wyspach Owczych istnieje Sąd Okręgowy. Od wyroków wydanych przez Sąd Wysp Owczych przysługuje apelacja do Wschodniego Sądu Wyższego w Danii.

Ustrój administracji lokalnej na Wyspach Owczych jest zbudowany dwustopniowo i oparty na samorządzie terytorialnym. Jednostkami administracyjno-terytorialnego podziału krają są okręgi i gminy, w tym 120 miast i wsi. Historycznie i geograficznie archipelag składa się z sześciu okręgów (*sýslur*), na których czele stoi naczelnik okręgu.

Istotne znaczenie dla autonomii Wysp Owczych ma najnowszy akt – ustawa *Løgtingu* nr 79 z 12 maja 2005 r. o przyjęciu spraw i obszarów odpowiedzialności wydana przez władze Wysp Owczych.¹² Jej postanowienia traktować należy jako korektę podziału dotychczasowych kompetencji pomiędzy Danią a autonomią. Nadal w wyłącznej gestii Kopenhagi pozostają sprawy:

- konstytucji państwa duńskiego;

¹¹ W Danii bardzo wyraźnie rysuje się podział między zakresem działania organów administracyjnych i sądów. Te ostatnie ograniczają kontrolę decyzji administracyjnych jedynie z punktu widzenia ich legalności.

¹² K. Szwed wyjaśnia, że akt ten ma bezpośredni związek z „ustawą o ustroju krajowym Wysp Owczych z 31 marca 1948 roku. Zob. eadem, *Akty ustrojowe...*, s. 72.

- obywatelstwa;
- Sądu Najwyższego;
- polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i obrony;
- polityki monetarnej i walutowej.

Warto zauważyć, że przeprowadzone w 1973 r. na Wyspach Owczych referendum w sprawie akcesji do Unii Europejskiej dało wynik negatywny. Jest to swoisty paradoks, polegający na tym, że integralna część Danii nie jest wyłączona z jurysdykcji Unii Europejskiej, a Farerczycy, będący obywatelami Danii, nie mogą korzystać z praw przysługujących obywatelom Unii. Archipelag posiada jednakże umowę zawartą pomiędzy Danią a państwami grupy Schengen, na mocy którego ruch osobowy odbywa się bez kontroli granicznej.

Akty ustrojowe Grenlandii

Obowiązujące akty ustrojowe Grenlandii są regulacjami odrębnymi na tle aktów pozostałych autonomii nordyckich – Wysp Owczych i Alandów. Obecnie zakres samorządu Grenlandii reguluje akt wydany przez *Folketing* – ustawa o samorządzie Grenlandii nr 473 z 12 czerwca 2009 r. (weszła w życie 21 czerwca 2009 r.). Uchyliła ona obowiązującą poprzednio ustawę o samorządzie Grenlandii z 29 listopada 1978 r., z wyjątkiem przepisów dotyczących ustroju wyspy, dotacji duńskich oraz gospodarowania zasobami mineralnymi.

Istotne znaczenie dla ustroju wewnętrznego autonomii i organizacji administracji posiadają ponadto ustawy (akty) parlamentu Grenlandii: ustawa nr 7 z dnia 13 czerwca 1994 r. oraz ustawa nr 11 z dnia 30 października 1998 r.

Ustawę o samorządzie Grenlandii z 2009 r. należy traktować jako prowizorium ustrojowe w okresie dążenia Grenlandii do uzyskania pełnej niepodległości. Stąd też systematyka i treść aktu zdeterminowana jest swoistym harmonogramem osiągnięcia przez wyspę pełnej niepodległości.

Ustawa jest lakoniczna i składa się z 9 rozdziałów podzielonych na 29 artykułów (punktów). Poszczególne rozdziały noszą następujące tytuły:

Rozdział 1. Władza samorządu i sądy.

Rozdział 2. Objęcie obszarów odpowiedzialności przez władze samorządu.

Rozdział 3. Ekonomiczne stosunki pomiędzy władzami samorządu Grenlandii a rządem Danii.

Rozdział 4. Sprawy zagraniczne.

Rozdział 5. Współpraca pomiędzy władzami samorządu Grenlandii a władzami centralnymi Królestwa w zakresie ustaw i zarządzeń administracyjnych.

Rozdział 6. Rozwiązywanie sporów.

Rozdział 7. Język.

Rozdział 8. Droga Grenlandii do niepodległości.

Rozdział 9. Wejście w życie i postanowienia przejściowe.

Ustawę poprzedza Preambuła, która uznaje odrębność narodu Grenlandii i jego prawo do samostanowienia. Wstęp zawiera także stwierdzenie, że rządy Grenlandii i Danii są „równymi partnerami”.

Wymiar tej ustawy ma dla Grenlandii epokowe znaczenie, bowiem uznaje się w niej równość obu parlamentów – Danii i Grenlandii. Uznaje się także odrębny język grenlandzki (pkt. 20) oraz władze – parlament *Inatsisartut* (gren.)/*Landsting* (duń.), a także rząd – *Naalakkersuisut* (gren.)/*Landsstyre* (duń.). Akt ten nie zawiera zarazem szczegółowych postanowień co do ustroju wyspy. Natomiast większość jego postanowień dotyczy relacji władz duńskich i grenlandzkich. Ustawa pomyślana była raczej jako dokument, który jest „mapą drogową” dojścia Grenlandii do niepodległości. Wyraźnie wskazują na to przepisy zawarte w rozdziale 8 pkt. 21, gdzie uregulowany został tryb uzyskania pełnej suwerenności przez wyspę.

Decyzja o ogłoszeniu niepodległości zostanie podjęta przez samych mieszkańców Grenlandii. Wówczas nastąpią negocjacje pomiędzy rządami Danii i Grenlandii mające na celu wprowadzenie suwerenności dla wyspy. Osiągnięte porozumienie powinno uzyskać aprobatę parlamentu Grenlandii, a następnie będzie zatwierdzone w referendum. Porozumienie takie musi też zaakceptować *Folketing*.

Pozostałe akty wewnętrzne parlamentu grenlandzkiego regulują organizację i funkcjonowanie władz wyspy oraz administrację.

Władzę ustawodawczą na wyspie sprawuje trzydziestojednoosobowy prowincjonalny parlament. Władzę wykonawczą realizuje rząd, powoływany przez parlament. Pierwszy rząd grenlandzki ukonstytuował się po wyborach 3 grudnia 2002 r. Zawiązana 13 września 2003 r. koalicja pomiędzy partiami *Siumut* (Napród) i *Inuit Ataqatigiit* (Braterstwo Inuitów) wyłoniła Hansa Ekoksena (z partii *Siumut*) na premiera. Obie partie konsekwentnie dążą do uzyskania pełnej niepodległości. Wymiar sprawiedliwości, policja oraz służba więzienna pozostają nadal w gestii Ministra Sprawiedliwości Danii.

Grenlandia jest podzielona na trzy regiony: Grenlandię Zachodnią, Grenlandię Północną i Grenlandię Wschodnią. Podziału na regiony i gminy dokonano na podstawie ustawy *Landstingu* nr 11 z 30 października 1998 r. Samorządy terytorialne na Grenlandii posiadają podobny zakres kompetencji jak samorządy w metropoliach.¹³

ZAKOŃCZENIE

Autonomie nordyckie miały różne przyczyny powstawania i, co za tym idzie, odmienne akty prawne, które legły u podstaw ich zakresu samorządności, organizacji władz i ich funkcjonowania.

¹³ <http://www.atuagkat.gl>, Statistics Greenland, p. 12.

Najstarszą autonomią nordycką są Wyspy Alandzkie. Swój status zawdzięczają w głównej mierze układowi sił, jaki ukształtował się po I wojnie światowej w Europie i regionie, w tym powstaniu suwerennej Finlandii.

Odmienne były przyczyny ukształtowania się samorządności na Wyspach Owczych i Grenlandii, należących do Danii. Wyspy Owcze, uzyskawszy autonomię w 1948 r., brały przykład z Islandii, która w 1944 r. ogłosiła suwerenność. Przyspieszeniu uległ proces kształtowania się poczucia tożsamości narodowej i odrębnych od Danii interesów ekonomicznych, co spowodowało odmowę wejścia do struktur Unii Europejskiej.

W odróżnieniu od Wysp Alandzkich i Wysp Owczych Grenlandia uzyskała autonomię jeszcze z innych powodów – jej terytorium zamieszkiwane jest przez Inuitów, posiadających wyraźnie odrębną kulturę i język od mieszkańców metropolii. Grenlandię wśród innych autonomii nordyckich wyróżnia także jej ogromne terytorium, które do chwili obecnej nie posiada wyraźnie określonych granic. Ten naród, liczący ok. 57 600 osób, żyje na części wybrzeża największej wyspy świata o powierzchni 2 175 000,6 km².

Istniejące akty ustrojowe autonomii nordyckich nie mogą stanowić wprost przyszłych konstytucji w przypadku uzyskania przez nie niepodległości. Są one bowiem odmienne w swej systematyce i treści, powstawały w różnych okresach, przez to inne też były powody, dla których zostały wydane. Nawet akty autonomii duńskich – Grenlandii i Wysp Owczych – są diametralnie różne. Odrębną systematykę i treść posiada akt dotyczący samorządu Wysp Alandzkich. Natomiast kształtująca się pod ich rządami demokratyczna praktyka ustrojowa oraz odrębny od metropolii system partyjny są dobrą podstawą ich przyszłych ustrojów politycznych.

Warto dostrzec, że o ile autonomia Wysp Alandzkich posiada swoje umocowanie w Konstytucji Finlandii, o tyle autonomie duńskie rozwijają się, formalnie rzecz ujmując, w ramach państwa unitarnego, nie mając umocowania w ustawie zasadniczej. Komplikuje to ich status prawny. Ustrój wewnętrzny Wysp Alandzkich określa ustawa *Eduskunty*, podczas gdy w autonomiach duńskich – akty lokalnych parlamentów. Ustawy o autonomii regulują w istocie rzeczy jedynie podział wzajemnych kompetencji pomiędzy Kopenhagą a terytoriami autonomicznymi.

Analizując te zakresy kompetencji, można dojść do wniosku, że Dania wykreowała w praktyce model relacji z autonomiami bliższy państwu związkowemu niż unitarnemu, co niekiedy prowadzi do kwestionowania konstytucyjności statusu prawnego tych terytoriów.

We wszystkich autonomiach nordyckich działają partie polityczne, które głoszą w swych programach idee niepodległościowe. Wydaje się, że najbardziej zaawansowany program posiada Przyszłość Alandów na Wyspach Alandzkich.

Podkreślić jednakże trzeba, że droga, jaka wiedzie do pełnej suwerenności, to działania pokojowe, ewolucyjne, z pełnym poszanowaniem demokratycznego państwa prawa. Wyklucza się przemoc w dojściu do niepodległości.

W dążeniu do niepodległości kluczowym problemem dla Grenlandii stała się delimitacja granic nowego państwa, tym bardziej drażliwa, że obszary te posiadają istotne znaczenie geostrategiczne i są przedmiotem sporów pomiędzy USA, Rosją, Kanadą i Norwegią.

Ważkim problemem dla wszystkich autonomii nordyckich pozostaje zbilansowanie budżetów w taki sposób, aby nie korzystać z subwencji płynących z metropolii. Jedynie Wyspy Alandzkie nie muszą korzystać z pomocy finansowej Helsinek. Natomiast Grenlandia i Wyspy Owcze nadal otrzymują poważne kwoty subwencji przyznawane im przez Danię. Przez lata odgrywały one istotną rolę w pacyfikowaniu nastrojów separatystycznych.

Autonomie posiadają własne symbole narodowe – godła i flagi. Na obecnym etapie ich samodzielności aktywnie uczestniczą jako odrębne podmioty w organizacjach państw nordyckich – Radzie Nordyckiej i Nordyckiej Radzie Ministrów, posiadają swych obserwatorów w Unii Europejskiej. Działają także aktywnie w światowej organizacji mikronacji i innych organizacjach międzynarodowych.

SUMMARY

The paper aims at characterising the acts determining government and politics of the three Nordic autonomies: functioning within Finland archipelago of the Aland Islands, as well as connected with Denmark Faroe Islands and Greenland. They are an essential part of the achievements in the area of government and politics of the states belonging to the Nordic culture and may become basis of their future constitutions. The Nordic autonomies, which are developing in a peaceful way to achieve complete independence, are known to have been aspiring to receive their autonomous status in history because of different reasons. Presently they also remain at different points of their ways to gain independence.

At the beginning the Authors present the concept and terminology used to describe the phenomenon and status of the autonomies in the Nordic world. Later on, they analyse the acts determining the government and politics, as well as the status of the Aland Islands, the Faroe Islands and Greenland. The main among them are: Act on the Aland Self-Government of 16 August 1991, the Home Rule Act of the Faroe Islands of 23 March 1948, as well the *Act on Greenland Self-Government* of 12 June 2009. The study also presents the analysis of the system of autonomous authorities, focuses on the division of competences between them and the central ones, as well as the territorial structures of the self-governing regions.